

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:01.08.2018 ✓Accepted/Kabul:11.02.2019

DOI: 10.30794/pausbed.450109

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yıldırım, R. ve Özkan Tağı, S. (2019). "Geleneksel Baskı Teknikleri ve Yeni Tasarımlarda Kullanımı" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 35, Denizli, s. 203-209.

GELENEKSEL BASKI TEKNİKLERİ VE YENİ TASARIMLARDA KULLANIMI*

Rabiha YILDIRIM**, Sema ÖZKAN TAĞI***

Özet

Geleneksel olarak kumaş üzerinde boya kullanarak desen oluşturma tekniklerinden başlıcaları metal ve ahşap kalıpla baskıcılık, kalem işi tekniği ve bağlama, dikişli ve mum batik adını verdiğimiz rezerve boyama teknikleridir. Bunların yanında son yıllarda geleneksel bir kâğıt süsleme sanatı olan ebrunun da kumaş üzerinde kullanımını yaygınlaştırmıştır.

Tokat, Kastamonu, Ankara, Bartın ve Mardin Anadolu'da yazmacılığın yoğun olarak yapıldığı önemli merkezlerdir. Malatya ve özellikle Adıyaman'da yapılan ve yaygın olarak kullanılan Bervanik adı verilen mum batikle desenlendirilen önlükler ve Bursa Keles'te el dokuması kumaşların bağlama batik yapılarak boyanmasıyla yapılan önlükler kadın giyiminde kullanılmaktaydı.

Günümüzde değişen hayat şartları, yaşam tarzları ve tüketici tercihleri tüm geleneksel sanatlarımızda olduğu gibi bu alanda da değişikliklere sebep olmuştur. Diğer yandan ustalık isteyen işler yerini seri olarak üretilebilen fabrikasyon işlere bırakmıştır. Bununla birlikte bu geleneksel baskı yöntemleri sanatçılar tarafından özgün tasarımlarda halen kullanılmaya devam etmektedir. Bu bildiriye geleneksel baskı tekniklerinin tek başına ya da bir arada kullanılarak yapıldığı yeni tasarımlara örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Tekstil tasarımı, Baskı teknikleri, Ahşap baskı, Batik baskı, Ebru baskı.*

THE TRADITIONAL OF PRINTING TECHNIQUES AND USE OF IN THE NEW DESIGNS

Abstract

Traditionally used major techniques for creating pattern with dye on fabric surfaces are printing application using metal and wood, stencil techniques, and resist dyeing, which is also known as tie-dyeing, stich and wax resist techniques. In addition to those techniques, recently use of mabling on fabric surfaces, also referred to as paper ornamental art, has become widespread.

Tokat, Kastamonu, Ankara, Bartın and Mardin were important hubs where block printing was applied intensively. In Malatya and particularly Adıyaman, aprons which were worked on with wax resist or batik-dyeing namely "Bervanik" and those made with tie-dyeing had been used in Bursa Keles for women dressing.

Today, changing life conditions and life style, and consumer preferences have led to substantial changes in this field as in all branches of traditional art. Furthermore, mass production has taken the place of the artisanal works. However, traditional printing techniques have been used for original designs by the artists. In this presentation, new designs that are made using traditional printing techniques used alone or with other ones will be highlighted.

Key words: *Textile design, Printing techniques, Wood printing, Batik-dye, Marbling printing.*

*Bu araştırma 03 - 05 Mayıs 2018 tarihlerinde Denizli'de düzenlenen "Denizli 2. Ulusal El Sanatları Kongresi" nde sözlü bildiri olarak sunulmuş, Kongre Özet Bildiriler kitabında özeti yayınlanmıştır.

**Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tekstil Tasarımı ABD, ANKARA.
e-posta:rabiha.yildirim@gmail.com (orcid.org/0000-0003-2223-1005)

***Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, ANKARA.
e-posta:s.tagi@gazi.edu.tr (orcid.org/0000-0002-2845-8262)

1. GİRİŞ

Kumaş üzerinde, bölgesel olarak belirlenmiş alanların renklendirilme ve desenlendirilmesi işlemine baskı adı verilmektedir. Geleneksel olarak kumaş üzerinde boya kullanarak desen oluşturma tekniklerinden başlıcaları metal ve ahşap kalıpla baskıcılık, kalem işi tekniği, bağlama batik ve mum batik adını verdiğimiz rezerve boyama teknikleridir.

Günümüzde ağaç baskı yerini seri üretim yapmaya fırsat tanıyan serigrafiye, sentetik kumaşlarda ise dijital baskıya bırakırken, sadece bir kaç merkezde ufak çaplı, turistik amaçla geleneksel ahşap kalıplarla sürdürülmektedir. Yazma motifleri ve batik benzeri tasarımlar dijital baskı ile kumaş yüzeyine aktarılır olmuştur.

Geleneksel baskı teknikleri sanatçılar tarafından özgün tasarımlarda halen kullanılmaya devam etmektedir. Ancak ağaç kalıp hazırlamanın zahmetli olması sanatsal amaçlı yüksek baskı çalışmalarında, ağaç yerine linol, strafor, vinil gibi çalışmanın daha kolay olduğu malzemelerin kullanılmasına sebep olmuştur. Bunların yanında son yıllarda kumaş desenlendirmede kullanılan bir diğer teknik ise geleneksel olarak kâğıt süsleme sanatı olan ebrunun kumaş üzerinde kullanımınıdır.

Kumaş desenlendirmede teknolojinin ön plana geçmesine rağmen, geçmişi insanlığın varoluşuna kadar giden geleneksel baskı tekniklerinin günümüzde uygulanarak yeni tasarımlarda kullanılması, bu kültürün gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu teknikler özgün tasarımlar yaratmaya da imkân tanımaktadırlar. Bu çalışmada, Gazi Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi Tekstil Tasarımı Bölümü baskı atölyesinde uygulanan geleneksel baskı teknikleri hakkında bilgi verilerek bu tekniklerin tek başına ya da bir arada kullanılmasıyla yapılan tasarımlara örnekler verilmiştir.

2. GELENEKSEL BASKI TEKNİKLERİ

2.1. Yazmacılık

Yazmacılık, elle çizilerek ya da ağaç kalıplarla basılarak uygulanan bir kumaş desenleme tekniğidir. Yazmacılıkta iki temel teknik vardır. Bunlardan biri kasnağa gerilen kumaşın üzerine aktarılan desenin, konturlarının fırça ile çekilerek çizildiği ve yine fırça ile boyanarak renklendirildiği “kalem işi tekniği” dir. Bu tür yazmalara ‘el yazmaları’ denir (Kaya, 1988).

Diğeri ise tahta ya da ağaç kesiti üzerine aktarılan bir desenin keskin aletler kullanılarak basılmayacak kısımlarının oyularak çıkartılması ile elde edilen bir yüksek baskı tekniğidir (Çatalkaya, 2016). Her iki tekniği bir arada kullananlar da vardır.

Anadolu’da bu teknik ilk olarak Hititler tarafından kullanılmıştır. 1964 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan “mühür” şeklinde kalıplar Hititler’ in M.Ö. 7000 yıllarında kalıpla baskı yapmasını bildiklerini göstermektedir. Tarih boyunca Anadolu’da yaşamış ilk uygarlık olan Hititler’e ait, pişmiş kilden yapılmış, çok sayıda mühür ve damga bulunmuştur. Bazı kaynaklarda helezoni ve dört yapraklı çiçek biçiminde olan bu kalıplarla, ilk yazma örneklerinin yapıldığı savunulmaktadır (Kaya, 1988).

Geçmişte yazmacılık mesleği Orta Anadolu’da gelişmiş ve Anadolu’nun diğer kentlerine yayılmıştı. Anadolu’da yazmacılığın yoğun olarak yapıldığı önemli merkezler Tokat, Kastamonu, Ankara ve dolayları, Elazığ, Malatya, Bartın, Gaziantep, Mardin, Hatay (Tezel, 2009) ve İstanbul’da “Samatya, Kumkapı, Yenikapı”ydı. Teknolojik gelişmelere paralel olarak zamanla serigrafi baskı tekniği ve daha sonra film baskı tekniği kullanımı yaygınlaşmıştır. Yazmalar geleneksel olarak başörtüsü, sofrası bezi, bohça, seccade, yorgan yüzü, yastık yüzü, mendil ve yağlık olarak kullanılmaktadır (Öz, 2015).

2.2. Batik Teknikleri

Batik, tekstil materyalinin elde edilmek istenen desen doğrultusunda katlanarak, sıkıştırılarak, dikilip büzülerek veya bir madde ile kapatılarak boya ile temasının engellenmesidir (Teker, 2015). Japonya’da “shibori”, Endonezya’da “plangi”, Hindistan’da “bandhani” ve batı Afrika’da “adire” olarak bilinir. Tüm dünya’da üretimi devam etmekle birlikte en çok üretildiği ülkeler Afrika, Japonya ve Çin’in güneyidir (Alexander, 2013).

Tekniğin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmekteyse de Antik dönemde Uzak Doğu kökenli rezerve tekniği ile desenlendirilmiş bu kumaşlar ticaret yolları vasıtasıyla ihraç edilmiş ve kıtalararası etkileşim sağlanmıştır. En önemli merkezler Hindistan, Endonezya, Çin, Japonya, Java ve Bali, Kamerun, Nijerya, Mali, Peru, Meksika'dır. Geleneksel tekstil boyama teknikleri kapsamında adlandırılan batik tekniklerinin bin yıldan daha eski bir yöntem olduğu tarihsel belgelerle kanıtlanmıştır. Geleneksel batik baskı teknikleri; bağlama, dikiş ve sıkıştırma (kenetleme) gibi fiziksel işlemlerle uygulanan ve bazı doğal maddelerle kapama işlemi yapılarak uygulanan boyama olarak ikiye ayrılmaktadır (Ercivan, 2017).

2.2.1 Bağlama batik tekniği

“Bağlama batik” olarak bildiğimiz, kumaşın fiziksel işlemlerle sıkıştırılarak boyanın kumaşın her yerine ulaşmasının engellendiği boyama tekniğidir. Kumaş çeşitli yollarla bağlanarak, teğellenerek ya da mandal, kağıt kısıkaçı gibi malzemelerle sıkıştırılarak boyanın tüm yüzeye ulaşmasına engel olunarak desen oluşturulur. Bu teknikte boyanan tekstillerin Anadolu'da geleneksel olarak kullanımı çok yaygın değildir. Bursa Keles yöresi geleneksel kadın giyiminde kullanılan önlükler bu teknikle desenlendirilmektedir. Eğrilmiş doğal yünden bez ayağı tekniğiyle dokunan tezgâh enindeki üç parça bez üst üste beş yuvarlak oluşturulacak şekilde içine nohut konulup keçî kılıyla bağlanarak siyah renkte boyanır (şekil 1). Parçalar renkli ipliklerle desenli bir şekilde dikilerek birleştirilmektedir (Begiç, 2015).

Şekil 1. Fiziksel rezerve (bağlama batik) tekniği ile boyanmış Bursa Keles yöresi önlüğü ve geleneksel kullanım şekli (Kaynak: Begiç, 2015)

2.2.2. Mum batik tekniği

Mum batikte desen, eritilmiş parafin ve balmumu karışımının desenin oluşturulmak istendiği bölgelerin kapatılması yoluyla oluşturulur.

Asya'dan Avrupa'ya geçmiş bir kumaş baskı tekniği olan mum batik tekniği Türkistan, Hindistan, Java ve Malezya'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu'da bu tekniğin kullanımı yazmacılık kadar yaygın değildir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da parafin ve balmumu karışımıyla kapatılarak yapılan “bervanik” adı verilen bu dokumalar geleneksel kadın giyiminde önlük olarak kullanılmaktaydı. Özellikle Diyarbakır, Şanlıurfa Suruç, Elazığ, Malatya, Adıyaman yörelerinde yaygın olarak yapılmaktaydı. Sık dokunmuş bez üzerine parafin, balmumu karışımı tahtadan yapılmış kalıplarla uygulanır ve istenilen renge gelene kadar çivit ile boyanır, sonra da kapatma maddesi uzaklaştırılarak kullanıma hazır hale getirilirdi (şekil 2) (Şahin,1995). Bugün ise bu teknikle üretim artık kalmamıştır.

Şekil 2. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da geleneksel kadın giyiminde kullanılan mum batık tekniği ile boyanmış ”bervanik” önlük

(Kaynak: Şahin, 1995)

2.3. Ebru

Yoğunlaştırılmış su üzerine, bu suda erimeyen boyaların serpilmesi yolu ile desenli kâğıt elde etme sanatına ebru ya da ebru sanatı denmektedir (Eriş, 2007). Geleneksel olarak kâğıt üzerine yapılırken günümüzde sentetik boyaların kullanımının artmasıyla birlikte kumaş, seramik, ahşap, deri gibi kâğıt dışındaki materyallere de uygulanarak, daha geniş bir kitleye hitap etmeye başlamıştır.

Kültürümüzde kumaş üzerine uygulanışı yoktur. Hatta geleneksel ebru sanatçıları farklı materyaller üzerinde kullanımına karşı çıkmaktadırlar. Kumaş yüzeyine “ebru” uygulaması geleneksel bir yöntem değildir “ebru” sadece yüzey tasarımında kullanılan bir tekniktir.

Keten, pamuk, ipek, yün gibi doğal liflerden yapılan kumaşlar yanında, polyester, şifon ya da yapay ipek gibi sentetik hammaddelerden yapılmış kumaşlara da uygulanabilmektedir. Ebrunun kullanıldığı tekstil yüzeyleri daha çok şal, eşarp, kravat gibi giyim elemanları ve perde, masa örtüsü, nevresim takımı gibi ev tekstil ürünleridir.

3. UYGULAMALAR

Geçmiş yıllar öncesine dayanan tüm bu kumaş boyama, desen oluşturma teknikleri, uygulamada ve kullanılan malzemelerde ufak bazı değişiklikler olmasına rağmen günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Sanatçılar tarafından kullanımının yanında, Yükseköğretim kurumlarının Güzel Sanatlar, Sanat ve Tasarım Fakültelerinde, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümlerinde ders olarak yer almaktadır. Gazi Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi Tekstil Tasarımı Bölümü de bu tekniklerin öğretilmeye devam ettiği bölümlerden biridir. Baskı atölyesinde yüksek baskı yanında özgün boyama teknikleri ve tekstilde ebru uygulamaları dersleri yürütülmekte ve uygulamalar yapılmaktadır. Bölüm öğrencilerinin yaptıkları uygulamalardan bazı örnekler şekil 4-5 de verilmiştir.

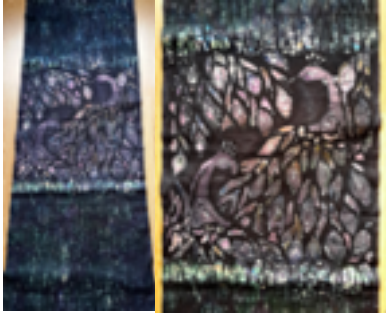
Bu örneklerdeki tasarımlar Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği’nin (Tetsiad’ın) “Nelly Rodi ile 2017/2018 Evtex Trendleri Kataloğu” esas alınarak hazırlanmıştır. İlkbahar/yaz sezonu “Gizemli Bahçe” temasından (şekil 3) yola çıkılarak yapılan uygulamalarda yine aynı katalogdaki renk pantoneleri kullanılmıştır. Katalogdaki bilgiler ve görsellerden seçilen esin kaynaklarından yola çıkılarak yapılan tasarımlar baskı tekniklerinden bazıları tek başına bazıları da bir arada kullanılarak uygulanmıştır.

Şekil 3. Nelly Rodi ile 2017/2018 Evtexs trendleri katalogu sonbahar-kış sezonu tema: "Gizemli bahçe"

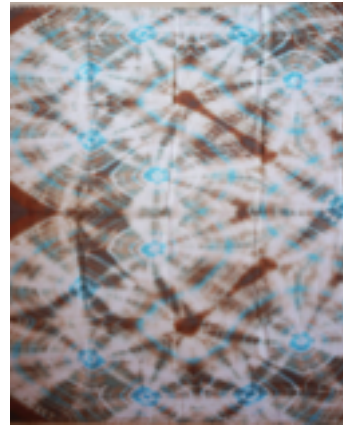
Şekil 4. Bağlama batik üzerine şablon baskı çalışması (Öğrenci, Ayçin Öneş)

Şekil 5. Ebru ile boyanan kumaş üzerine mum batik uygulaması (Öğrenci, Ayçin Öneş)

Şekil 6. Linol baskı çalışması, (Öğrenci, Ayçin Öneş)

Şekil 7. Linol baskı ve bağlama batik çalışmaları (Öğrenci, Semiha Kartal)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada aktarılan geleneksel baskı teknikleri tasarımcının yaratıcı, özgün çalışmalar yapmasına olanak sağlamaktadır. Uygulama aşamasında kumaş yüzeyinde birden fazla baskı tekniğinin bir arada kullanılabilmesi mümkündür. Ağaç, linol ve şablon baskı tekniği ile yapılan baskı uygulamaları hem tek başlarına hem de bir arada kullanılarak istenilen sayıda baskı alınabilmesine olanak tanımaktadır. Bu durum baskı tekniğinin çoğaltılabilir özelliğinden dolayı tercih sebebidir. Sanatçılar baskı tekniklerini kullanarak eserlerini daha çok kişiye ulaştırabilmektedir. Fakat rezerve boyama teknikleri ve ebru uygulamalarında her çalışmanın tek oluşu, tam olarak aynısının yapılabilmesinin mümkün olmaması yapılan tasarımların değerini daha da arttırmaktadır. Baskı uygulamaları yapılan kumaşlar direk olarak ürün haline getirilebileceği gibi dijital ortama aktararak kitlesel üretim yapma imkânı da sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alexander, S. S. (2013). *Tie-Dye_ Dye It, Wear It, Share It, Potter Craft*. New York.
- Begic, H. N (2015). "Kadın Girişimciliğinde Alternatif Bir Üretim: Geleneksel Giysili Keles Yöresi Yapma Bebekleri", *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 4 (16): 107-124.
- Çatalkaya, G. (2016). *Geleneksel Yazmacılık Teknikleri İle Özgün Baskı Tasarımları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Ercivan, G. B. (2017). "Rezerve Boyalı Tekstillerin Gelenekten Modern Tekstil Tasarımları ve Uygulamalarına Dönüşüm Süreci", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 17: 87-101.
- Eriş, M. N. (2007). *Mustafa Düzgünman Ve Ebru*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul.
- Kaya, R. (1988). *Türk Yazmacılık Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları N:140, Sanat Dizisi:15.
- Öz, D. (2015). *Yazmacılık Sanatımız İçinde Hitit Eserlerinin Yorumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Şahin, H. (1995). "*Malatya'da Geleneksel Bervanik (Peştamal) Yapımcılığı*", Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 287-302.
- Teker, M. S. (2015). "Kapatma Maddesi İle Rezerve Boyama Teknikleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(18): 478 -493.
- Tezel, Z. (2009). "Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri (Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği)", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25: 27-40.
- <http://bervanik.com/2017/08/13/bervanik-nedir/>